

Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук,
доцент, професор кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М.П. Драгоманова

**СОЦІАЛЬНА
ЗГУРТОВАНІСТЬ
ТА ІНКЛЮЗІЯ
В ОСВІТІ:
ЄВРОПЕЙСЬКІ
ПРАКТИКИ
МОЛОДІЖНОЇ
РОБОТИ**

© Нестерова М., 2019

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, молодіжна робота, освітній простір, соціальна згуртованість.

У статті розглянуто процес імплементації європейських практик молодіжної роботи в освітній простір України. Показано зв'язок розвитку соціальної згуртованості та вирішення проблем інклюзії у сфері молодіжної роботи. Наведено міжнародний та український досвід, проаналізовано як існуючі здобутки в цьому напрямку, так і наступні практичні завдання щодо імплементації європейських цінностей молодіжної політики, зокрема соціальної згуртованості в український освітній простір.

Постановка проблеми. Проблема розвитку соціальної згуртованості, особливо молоді, та її реалізація в освітньому вимірі є актуальною для Європи. Одним з аспектів соціальної згуртованості є інклюзія, у тому числі і соціальна інклюзія. Саме на вирішення цієї проблеми спрямовано низку законодавчих рішень ЄС. Так, наприклад, Єреванське комюніке 2015 року засвідчує намір подолати проблеми інклюзії в освіті. Це є важливою метою для європейського простору вищої освіти, оскільки європейське населення стає все більш диверсифікованим, зокрема і через імміграційні та демографічні зміни. Вочевидь, освіта може виступати як потужний ресурс для досягнення європейської мети соціальної згуртованості. Проте в освітньому середовищі не все так успішно, оскільки багато людей, спільнот, позбавлені як в освітньому, так і в соціальному плані тих можливостей, які повинні бути доступні для всіх. Це стосується як соціальної, так і «медичної» інклюзії. Питання інклюзії набувають усе більшої актуальності, на жаль, через низку досить сумних факторів, зокрема, лавиноподібного зростання кількості дітей, які мають ті чи інші відхилення від когнітивної та біологічної норми. Одне з перших питань для інклюзивного

середовища – забезпечення для «інших» дітей освітніх потреб. Передовим у цьому плані виявився саме європейський підхід. Так, в Іспанії, у 1994 р. було ухвалено Саламанську декларацію, в якій було окреслено основні принципи щодо поваги до різноманітності й індивідуальності людської особистості, що інтерпретує особливість освітніх потреб як форму індивідуального вияву людської природи [1]. Цю концепцію було розвинуто в Дакарі на Всесвітньому форумі з освіти (2000) від ідеї освіти та виховання для всіх до ідей прогресу та цілей освітнього процесу для всіх людей, незважаючи на ступінь фізичного або ментального здоров'я. З того часу ця концепція інклюзивної освіти була прийнята та впроваджена в багатьох країнах світу, зокрема і в Україні.

Викладення основного матеріалу. Незважаючи на низку серйозних проблем у сфері інклюзивної освіти, розвитку соціальної згуртованості, існує істотна підтримка ініціатив щодо їх вирішення з боку Європейської Комісії. Багато проектів у цьому напрямі фінансується за різними програмами (Horizon 2020, Erasmus +). Таким важливим проектом є проект Includ-ED, інтегрований проект 6-ї Рамкової програми Європейської Комісії в рамках пріоритету 7 «Громадяни та управління в суспільстві, що базується на знаннях». Проект Includ-ED спрямований на визначення стратегій освіти, які допомагають подолати нерівність і розвивати соціальну згуртованість у суспільстві, а отже, сприяти досягненню Лісабонських цілей ЄС. Дослідження соціальної інклюзії, які були проведені в цьому проекті, виокремили практики, що породжують соціальну ізоляцію, особливо вразливих і маргінальних груп. Проект зосереджується на впливі систем освіти на обов'язковий рівень підготовки (включаючи програми професійної та спеціальної освіти) з метою висвітлення інклюзивних підходів до освіти та соціальної політики [3]. Інші відомі в Європі організації зацікавилися проблемами вдосконалення вищої освіти шляхом упровадження нових підходів на основі європейських цінностей, зокрема, соціальної згуртованості. По-перше, це організації в рамках програм Еразмус + Європейської Комісії. На-

приклад, SALTO-YOUTH виступає за підтримку, вдосконалене навчання та можливості для навчання молоді. Вона працює в рамках програми Erasmus + Youth, програми ЄС з освіти, підготовки кадрів, молоді та спорту. SALTO-YOUTH – це мережа з шести ресурсних центрів, що працюють на європейських пріоритетних напрямках у сфері молоді. У межах навчальної стратегії Європейської Комісії SALTO-YOUTH надає неформальні навчальні ресурси для молодіжних працівників та молодіжних лідерів, організовує навчання та заходи з організації контактів для підтримки організації та національних агентств в межах програми Erasmus + Youth [4].

Щоб розібратися з таким досить новим, але складним поняттям «молодіжна робота», звернемося знов до європейського досвіду – Портфоліо Молодіжної Ради Європи. Молодіжну роботу зазвичай розуміють як інструмент для особистісного розвитку, соціальної інтеграції та активного громадянства молодих людей. Так, справді, сучасна молодіжна робота є «ключовим словом» для всіх видів діяльності соціального, культурного, освітнього або політичного характеру, що робиться разом з молоддю, для молоді та силами самої молоді. Не тільки в Україні, а й переважно в Європі вона належить до сфери освіти поза межами навчального закладу, найчастіше пов'язана з неформальною або інформальною освітою. Основна мета молодіжної роботи полягає у створенні для молодих людей можливостей самим формувати власне майбутнє [1]. Безперечно, особливу увагу слід звернути на проблеми в інклюзивній сфері при роботі з молоддю.

Для відповіді на виклики інклюзивного середовища, які тільки зростають через низку важливих соціально-економічних та геополітичних причин, у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова було розпочато роботу з реалізації міжнародних наукових проектів. Вони потребують вирішення складних соціальних завдань, що має взяти на себе флагманський педагогічний університет в Україні. Також ці проекти дають можливість через упровадження кращого європейського досвіду значно підвищити якість освітнього процесу, а іноді й поліпшити матеріально-

технічне забезпечення для кращої підготовки педагогів та соціальних агентів.

Один із таких проєктів, який було успішно реалізовано в рамках отриманого гранту від ЕАСЕА, – «Підготовка педагогів і освітніх менеджерів до роботи з гетерогенними групами і організаціями» (543873-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPCR). Проєкт отримував фінансування з грудня 2013 р. по листопад 2016 р., але основні результати проєкту продовжують упроваджуватись та популяризуватись і дотепер.

Проєкт отримав фінансування від Європейської Комісії внаслідок своєї актуальності: провідна ідея проєкту полягає в тому, що не тільки в суспільстві, а й у системі освіти кожній особистості, незалежно від особливостей її психофізіологічного розвитку, етнокультурної належності, статі, віку, міграційного фону тощо, мають бути надані рівні права та можливості. Хоча з інклюзією це дещо особлива ситуація: звичайно, що студентам з особливими потребами будуть надані необхідні можливості. І це стосується не тільки «інфраструктурних» моментів. Усе ж найбільш важлива тема – це організація ефективного освітнього процесу для всіх учасників, зокрема і з особливими потребами. Тому кожен педагог та освітній менеджер має володіти компетенціями до роботи з гетерогенними групами в одній аудиторії. Йдеться про здатність і готовність включати в спільний освітній простір студента (учня) з будь-якими особливостями розвитку. Це практичне завдання тісно пов'язане з інклюзією в освіті та з розвитком інклюзивного середовища в закладі освіти.

Важливо, що інклюзія – як надання можливості різним студентам навчатись у спільному просторі – дає переваги не тільки представникам так званих «вразливих» соціальних груп, але всім членам колективу, оскільки це дозволяє збагачувати різноманітний потенціал усієї команди, а тому підвищувати її конкурентоспроможність. Тому проєкт виконувався у межах концепції – менеджмент багатоманітності та педагогіки багатоманітності. Від Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова координатором виконання проєктних завдань була д-р філос.

наук, проф. Г. О. Нестеренко. Саме з її активною участю для інституціоналізації виконання проєктних завдань було створено Науково-дослідну лабораторію освітніх компетенцій в умовах гетерогенності, яка зараз, уже після завершення проєкту, успішно функціонує на факультеті менеджменту освіти та науки НПУ ім. М. П. Драгоманова.

В цій лабораторії реально втілена місія проєкту – надання консультативних послуг педагогам та освітнім менеджерам, проведення наукових досліджень з особливостей освітнього процесу та управління освітою в умовах гетерогенних груп та організацій. Не тільки навчання фахівців, а й залучення більш широких верств суспільства і розповсюдження результатів проєкту, що є його головним завданням. Кінцевою метою та післяпроєктною фазою розвитку проєкту можна вважати організацію наукових та інформаційних заходів з метою обміну досвідом та інформування громадськості щодо нових підходів з проблематики інклюзивної освіти та педагогіки багатоманітності. В результаті проєкту не тільки було обладнано лабораторії та навчальні аудиторії.

Безпосередньо в НПУ імені М. П. Драгоманова було розроблено і впроваджено магістерську освітню програму «Інноваційний менеджмент інклюзивного середовища», а на рівні освіти дорослих у межах проєкту було розроблено і впроваджено програму підвищення кваліфікації «Педагогіка гетерогенності та інклюзії в освіті». Це означає, що університет достатньо системно підготувався до викликів складної соціальної реальності інклюзивного середовища. Крім того, важливим фактором для вирішення проблем інклюзивної освіти є сталість проєкту, адже впроваджені заходи та публікації не тільки підкреслюють актуальність підготовки фахівців у сфері інклюзії і все зростаючу зацікавленість освітян до проблематики інклюзивного середовища як інновації. Для стейкхолдерів інклюзії важливо, що всі результати виконання проєктних завдань в НПУ імені М. П. Драгоманова на громадських засадах продовжують упроваджуватись у практику навчання, по-перше, через уже розроблену в межах проєкту магістерську програму та на ті, програми, що тільки розробляються. Ці нові програми більш орієнтовані на сфе-

ру, яка недостатньо розроблена в галузі інклюзії – молодіжну роботу. Ця сфера є надзвичайно важливою для розвитку суспільства, адже на першому місці в характеристиках молодіжної роботи – ціннісна орієнтація та соціальна згуртованість.

Згідно з Портфоліо Молодіжної Ради Європи молодіжна робота має такі характеристики:

- «ціннісно-орієнтована: молодіжна робота намагається слугувати більш високим цілям – інклюзії та соціальній згуртованості;

- орієнтована на потреби молоді: молодіжна робота обслуговує ключові потреби та сподівання молоді, визначені самими молодими людьми;

- добровільна: молодіжна робота не є обов'язковою і спирається на добровільну участь молоді;

- розвивальна: молодіжна робота спрямована на особистісний, соціальний та етичний розвиток молодих людей;

- саморефлексивна та критична: молодіжна робота намагається переконатися, що вона робить усе можливе, щоб відповідати її місії;

Європейські студії для молоді: 30 років програми Жана Моне.

- Соціальна згуртованість в освіті: європейський досвід.

- Соціальні виміри в інклюзії.

- Інклюзія в молодіжній роботі.

В роботі круглого столу та веб-конференції взяло участь понад 75 викладачів і студентів з різних вишів України та Європи: Genoa University (Italy), Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Кам'янець-Подільський національний педагогічний університет ім. Івана Огієнка, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. В програмі конференції було проведено пленарне засідання (модератор – професор М. Нестерова, академічний координатор модуля Жана Моне). Пленарні доповіді відкрила професор Д. Спубер з Університету Генуї (Італія), яка розповіла про інклюзивну політику та політи-

ку соціальної згуртованості в ЄС, зокрема, про італійський досвід. Захід був не тільки міжнародним, а й міждисциплінарним – об'єднувались експертні погляди фахівців зі сфери інклюзивної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, а також представники громадянського суспільства (лідери громадських організацій з Данії та України, які займаються проблемами інклюзії. Згідно з напрямами роботи круглого столу виступили академік В. Синьов, професор М. Шеремет, професор Н. Кочубей та ін. Про соціальні виміри інклюзивної роботи доповіла Р. Кравченко, голова громадської організації «Благодійне товариство допомоги особам з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень “Джерела”», з інформацією про спільний проект з організацією House (Данія), один з керівників якої Й. Нільсен (Jens Kragh Nielsen, Project Coordinator, Bornholm Project Office, The European House, Denmark) виступав он-лайн. Організація ТЕН (The European House) є міжнародною громадською неприбутковою організацією з координаційним центром у Данії та представництвами в Білорусі та Киргизстані. Основне завдання ТЕН – створення соціальної інтеграції для людей з інвалідністю або інших особливих потреб (які можуть поставити їх у вразливі життєві обставини), щоб вони мали можливість бути частиною місцевої громади (<https://europeanhouse.org>). В якомусь сенсі досвід данських колег є подібним до практики Лярш-Ковчег – вирішення проблеми соціальної адаптації для тих верств, які відносяться до «медичної» інклюзії, у даному випадку – молодих осіб з ментальними порушеннями.

Структурно вдалося підсумувати проблематику круглого столу на пленарному засіданні інформацією про впровадження проекту Жана Моне, про важливість імплементації європейських цінностей та кращих європейських практик соціальної згуртованості в освітнє середовище України, особливо у сфері інклюзії та молодіжної роботи. Академічним координатором було презентовано досвід навчальних візитів до Іспанії та Великої Британії в рамках виконання модуля, узальнено найбільш важливі напрямки розвитку інклюзивної освіти, зокрема, в іспанських та британ-

ських університетах. Так, наприклад, під час навчального візиту до Великої Британії в рамках реалізації модуля Жана Моне було отримано дуже важливий досвід у сфері соціальної згуртованості в освіті – університети орієнтовані на громаду (community based universities). Одним з найкращих прикладів є Університет Брайтона (www.brighton.ac.uk), який зовсім з малою у 1850-ті роки в невеличкому містечку Брайтон тепер перетворився на складну і різнопланову установу, що розміщується в трьох містах на південному узбережжі Англії. Етос цього університету визначається чотирма основними цінностями: інклюзивність; сталість; творчість; партнерство. Ці основні цінності допомагають студентам бути частиною динамічної, різноманітної та творчої спільноти, яка створює та підтримує дійсно партнерські відносини, і це робить позитивний вплив на суспільство. Важливо зазначити, що ці цінності інклюзії, соціальної згуртованості є дуже перспективними не тільки для освітнього, але й для суспільного розвитку. Взагалі, ціннісно-орієнтований підхід поєднує різні актуальні напрями в освітньому вимірі: поширення європейських цінностей, інновації в навчанні та викладанні, залучення молоді та ефективне управління вищим навчальним закладом

Висновки. Загальною проблемою є підготовка відповідних спеціалістів для роботи в інклюзивному просторі. Особливою проблемою є робота з молоддю, отже, необхід-

не впровадження нових освітніх програм та курсів підвищення кваліфікації для осіб, які працюють з молоддю в інклюзивній сфері. Це можуть бути програми кваліфікації молодіжного працівника (у сфері інклюзії) та асистента. Для вирішення цих питань потрібно звернутися до Міністерства молоді та спорту, яке керує програмою «Молодіжний працівник», та до Міністерства освіти і науки із запитом щодо створення та підтримки відповідних програм у сфері формальної та неформальної освіти. Головний висновок з вивчення не тільки європейського, а й українського досвіду розвитку інклюзивного середовища – залучення не лише освітніх технологій, а й самих освітян до вирішення проблем інклюзії, зокрема, соціальної інклюзії для розвитку особистості та суспільства. Саме такий підхід дає європейський вектор розвитку вищої освіти в Україні – єднання на засадах спільних цінностей. Адже саме цінності відіграють вирішальну роль у сталому розвитку сучасних суспільств, які наразі знаходяться в досить-таки складній соціально-політичній ситуації (при чому це стосується не тільки України). Особливу увагу слід звертати на молодь, і, як бачимо, Молодіжна політика ЄС, новітні тренди в програмах Європейської Комісії для вищої освіти, які орієнтовані на молодь, – усе це свідчить про надзвичайну актуальність проблематики соціальної згуртованості молоді в освітньому середовищі, зокрема, в інклюзивному.

ЛІТЕРАТУРА

1. Портфоліо молодіжної Ради Європи. URL: <http://youth-worker.org.ua/downloads/portfolio-molodizhnoyi-roboti-radi-yevropi/>

2. Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: європейський вектор, українські реалії // Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2018 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2018. 72 с. URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/socialne-partnerstvo-v-inkluzivnij-osviti-15-bereznja-2018-r.-1.pdf>

3. Фрейре П. Педагогіка пригноблених / пер. з англ. О. Демянчук. Київ: Юніверс, 2003. 168 с.

REFERENCES

1. Portfolio of the Youth Council of Europe. URL: <http://youth-worker.org.ua/downloads/portfolio-molodizhnoyi-roboti-radi-yevropi/> (in Ukrainian)

2. Social partnership in inclusive education: European vector, Ukrainian realities // Zbirnyk naukovykh prats' za materialamy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (March 15, 2018). Izmayil: RVV IDHU, 2018. 72 p. URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/socialne-partnerstvo-v-inkluzivnij-osviti-15-bereznja-2018-r.-1.pdf> (in Ukrainian)

3. Freire P. Pedagogy of the oppressed / translate from english O. Demianchuk. Kyiv: Yunivers, 2003. 168 p. (in Ukrainian)

4. SALTO-YOUTH. URL: <https://www.salto-youth.net>

5. Social Cohesion and Education – Background: Social Cohesion and Development, Social Functions of Education – Schools, Public, School, and Rights. URL: <http://education.stateuniversity.com/pages/2428/Social-Cohesion-Education.html>